

Крупка Анатолій Антонович,

кандидат технічних наук, тел.: +38050472045, e-mail: krupka666@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1897-065X>

Кралюк Марина Олександрівна,

завідувачка відділу, Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз, вул. Успенська, 83/85, м. Одеса, 65011, тел.: +380-48-722-44-66, e-mail: m-kraluk@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-0693-9508>

Дузь Людмила Євгенівна,

кандидат технічних наук, тел.: +380506239282, e-mail: duz.ludmila1946@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8217-7808>

ЕКСПЕРТНІ ПОМИЛКИ В СУДОВИХ ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ В ГАЛУЗІ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Створення надійної доказової бази – найважливіший аспект встановлення істини. Серед джерел доказів особливе місце належить висновку судового експерта, який дозволяє отримати науково обґрунтовані докази. В разі, якщо висновки експертизи є неповними, необґрунтованими, необ'єктивними та суперечливими, виникає необхідність призначення та проведення додаткових судових експертиз.

В статті розглянуто причини та наслідки виникнення експертних помилок при проведенні судових інженерно-технічних експертиз з безпеки життєдіяльності при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва.

Метою роботи є аналіз та систематизація наукових джерел і конкретних судових експертиз для профілактики експертних помилок під час проведення ситуативних інженерно-технічних експертиз з безпеки життєдіяльності.

Висновок експерта з помилками від свідомо неправильного висновку, тобто помилку експерта від злочину проти правосуддя, дозволяють відрізнити саме помилки, тому досягнення зазначеної мети буде реалізовано за допомогою вирішення наступних завдань: визначення поняття помилки; класифікація експертних помилок та розгляд їх класифікаційних характеристик; визначення причин їх виникнення та шляхів попередження з наведенням прикладів з експертної практики.

В результаті проведеного аналізу показано, що важливим для усунення експертних помилок в дослідженні є вдосконалення сукупності елементів: навчання, нормативно-правової бази, технічного та методичного забезпечення. В основі всіх типів експертних помилок судової експертизи з безпеки життєдіяльності, в тій чи іншій мірі, лежить недостатня компетентність судового експерта, а в світлі використання сучасних технологій при виробництві судових експертиз підвищення компетентності експертів, постійне вивчення експертами нових методів і досягнень в області наукового знання має визначальне значення в їх профілактиці.

Ключові слова: безпека життєдіяльності, виробництво, охорона праці, експертна помилка, нещасний випадок, судова експертиза, класифікація експертних помилок.

Krupka Anatoliy Antonovych,

Ph.D in Technical Sciences, tel.: +380504720453, e-mail: krupka666@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1897-065X>

Kraliuk Maryna Oleksandrivna,

Head of Department, Odessa Research Institute of Forensic Science, st. Uspenska, 83/85, Odessa, 65011, tel.: + 380-48-722-44-66, e-mail: m-kraluk@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-0693-9508>

Duz Ludmyla Yevhenivna,

Ph.D in Technical Sciences, tel.: +380506239282, e-mail: duz.ludmila1946@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8217-7808>

EXPERT FAILURES IN FORENSIC ENGINEERING IN THE DOMAIN OF HEALTH AND WELLNESS

Abstract. Formation of a reliable evidentiary basis is the most important aspect to ascertain the truth. A special place among the evidentiary sources belongs to the forensic expert's findings that make it possible to obtain scientifically substantiated evidences. If the conclusions of the examination are incomplete, unfounded, biased and contradictory, there is a need to appoint and conduct additional forensic examinations.

This article explores reasons and consequences of expert failures made in forensic engineering in the domain of health and wellness in investigating industrial safety crimes.

The purpose of this work is to analyse and systemise scientific sources and specific forensic expert assessments for averting expert failures during any situational forensic engineering in the area of health and wellness.

The failures enable to distinguish expert findings with failures from purposely wrong findings, i.e. an expert's mistake from a crime against public justice. From this perspective, the said purpose will be implemented through solving the following tasks: defining a concept of failure; classifying expert failures and studying their classification properties; establishing causes of their origin and ways to avert them by giving examples taken from the expert practice.

The results of the analysis have shown to eliminate expert failures in the research it is important to improve the set of elements: training, legal framework, technical and methodological support. In the bases of all type of expert failures in forensic engineering in the domain of health and wellness, to one degree or another, lies the insufficient competence of a forensic expert, and in light of advanced technologies increasing the competence of experts, constant study by experts of new methods and achievements in the field of scientific knowledge has the crucial for their prevention in the production of forensic examinations.

Key words: health and wellness, industry, labour safety, expert failure, accident, forensics (expert evidence), classification of expert failures.

Постановка проблеми. Висновки судових з безпеки життєдіяльності експертиз мають велике значення при розгляді кримінальних проваджень та стають підґрунтям для прийняття вірних рішень судом. Тому, в разі, якщо висновки експертизи є неповними, необґрунтованими, необ'єктивними та суперечливими, виникає необхідність призначення та проведення додаткових судових експертиз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У літературі з теоретичних основ криміналістики та судової експертизи проблема експертних помилок висвітлювалась лише з окремих позицій. У загальному виді сутність, причини, класифікацію експертних помилок розглядали у своїх роботах Белкін Р. С., Вермель І. Г., Вінберг А. І., Грановський Г. Л., Каплунов І. М., Клименко Н. І., Коновалова В. О., Кочнева Л. В., Макушкіна Г. Є., Паліашвілі Н. А., Педенчук А. К., Россинська О. Р., Скорик Н. В. На проблемі існування помилок при проведенні окремих видів судових експертиз звертали увагу Абрамова В. М., Аубакирова А. А., Бедрін Л. М., Броннікова М. А., Дяченко Н. М., Кофанов А. В., Меленєвська З. С., Полупанов О. М., Свобода Є. Ю., Солохін А. А. Однак, проблематика даного питання не отримала глибокого і всебічного розгляду.

Метою статті є аналіз та систематизація наукових джерел і конкретних судових експертиз для профілактики експертних помилок під час проведення ситуативних інженерно-технічних експертиз з безпеки життєдіяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. При здійсненні судочинства для встановлення істини у справі завжди є важливим створення надій-

ної доказової бази. Серед джерел доказів особливе місце належить висновку судового експерта, який дозволяє отримати науково обґрунтовані докази. *Висновок судового експерта – це документ, складений у результаті дослідження експертом, якому було доручено провести експертизу і дати відповіді на поставлені перед ним запитання.* Проте, не виключені випадки здійснення помилок судовими експертами, що вважає створенню надійної доказової бази. Помилки судових експертів можуть привести до прийняття хибних рішень у діяльності слідчих та судів і завдати суттєвої шкоди правосуддю, законним інтересам громадян і установ, збільшити терміни розслідування і судового розгляду справ.

Експертна помилка, як вказує Белкін Р. С., – це судження експерта або його дії, які не відповідають об'єктивній дійсності і не призводять до мети експертного дослідження, та є результатом добросовісної помилки [1].

Як виходить з новели ст. 384 Кримінального Кодексу України добросовісна помилка відрізняє експертну помилку від завідомо неправдивого висновку, яка може бути здійснена експертом. *Неправдивим є висновок судового експерта, в якому неправильно викладені або перекручені факти чи зроблена завідомо неправильна їх оцінка.* Завідомо неправдивий висновок експерта під час провадження дізнання, досудового слідства або проведення розслідування тимчасовою слідчою чи спеціальною тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України або в суді, караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років [2].

З точки зору Клименко Н. І, Белкіна Р. С. [1, 3] походження помилок експерта може бути зумовлене двома факторами: об'єктивними умовами, тобто такими, що не залежать від експерта, і суб'єктивними, які кореняться у способі мислення і діях експерта.

Загальне поняття помилки визначене на основі синтезованих даних різних галузей знань, та не відображає специфічності діяльності судового експерта при проведенні експертизи. Тому й виникла потреба у виявленні специфічних ознак експертної помилки. По-перше, помилка судового експерта є результатом не наміру чи неосторожності, а лише ненавмисних дій чи бездіяльності. По-друге, експертна помилка реалізується у експертній діяльності. По-третє, – її суб'єктом є судовий експерт. По-четверте, вона виражається у формі не вірних висновків експертизи. Наявність ознак помилки судового експерта дозволяє відрізнити помилковий висновок експерта від свідомо неправильного висновку, тобто помилку експерта від злочину проти правосуддя [4, 5].

Експертні помилки неоднорідні і можуть бути розділені на три класи: 1) помилки процесуального характеру; 2) гносеологічні помилки; 3) операційні помилки. Хоча природа експертних помилок різна, в основі кожної з них лежить недостатня компетентність експерта [1, 3...5].

Помилки процесуального характеру полягають в порушенні експертом процесуального режиму і процедури виконання експертизи: відсутність заяви щодо самовідводу за наявності передбачених законодавством обставин; самостійний збір експертом матеріалів / об'єктів експертизи; самостійний

вибір вихідних даних при їх неоднороззначності; несанкціонований судом або слідчим контакт експерта з зацікавленими особами; розголошення відомостей з матеріалів кримінального провадження; вихід експерта за межі своєї компетенції, зокрема, його вторгнення в сферу правового характеру; надання висновку з питань, рішення яких не вимагає спеціальних пізнань; висловлювання експертної ініціативи в непередбачених законом формах; недотримання процесуальних вимог до висновку експерта (в т.ч. відсутність у висновку необхідних за законом реквізитів); обґрунтування висновків не результатами дослідження, а матеріалами справи; прийом експертом матеріалів для експертизи від не уповноважених осіб; внесення профілактичних пропозицій, що базуються на необґрунтованих спеціальних знаннях експерта тощо. Основною причиною процесуальних помилок є наукова, професійна невідповідність та процесуальна безграмотність експерта і непридатність його до роботи в судовій експертизі.

Причини процесуальних помилок носять суб'єктивний характер, головна з яких – некомпетентність судового експерта в області процесуального права, який є важливим компонентом в системі спеціальних знань судового експерта. Окрім цього, причиною помилок процесуального характеру може бути неухважність експерта, пов'язана з його фізичним або психологічним станом, а також відсутність інформації щодо змін в організаційно-процесуальній регламентації судово-експертної діяльності. Уникнути помилок процесуального характеру, безсумнівно, допомагають нові інформаційні техно-

логії, що дозволяють відслідковувати всі зміни в процесуальній регламентації судової експертизи.

Гносеологічні помилки можуть бути допущені експертом при пізнанні сутності, властивостей, ознак об'єктів експертизи, відносин між ними, а також при оцінці результатів пізнання, підсумків експертного дослідження. Їх поява залежить від багатьох причин: від теоретичної та практичної підготовки експерта, його досвіду, особливо при проведенні складних інженерно-технічних досліджень; від наукової розробленості окремих методик і, нарешті, від інтелектуальних можливостей експерта.

У літературі гносеологічні помилки ділять на логічні і фактичні (предметні) [6]. Логічна помилка – це порушення будь-якого закону, правил і схем логіки. Логічні помилки пов'язані з порушенням в акті мислення законів і правил логіки, некоректним застосуванням логічних прийомів і операцій, наприклад, змішання причинного зв'язку з простою послідовністю в часі або обґрунтування тези аргументами, з яких дана теза логічно не випливає. Фактичні помилки обумовлені незнанням предмета і фактичного стану справ. Фактичні (предметні) помилки з'являються від спотвореного уявлення про відносини між предметами об'єктивної дійсності. Поширеною помилкою є омонімія – змішання або підміна понять. Цю помилку відносять до фактичних.

Операційні помилки пов'язані зі здійснюваними експертом операціями (процедурами) і можуть полягати в порушенні запропонованої послідовності цих процедур, в неправильному використанні ресурсів дослідження або використанні непридатних за-

собів, в одержанні не якісного порівняльного матеріалу тощо [7, 8].

Причини операційних помилок можуть бути об'єктивними та суб'єктивними.

Об'єктивні причини помилок: відсутність розробленої методики або її недосконалість; застосування помилково рекомендованих методів дослідження; застосування методів та засобів, які перебувають в стадії експериментальної розробки; в застосуванні несправного обладнання; використання методів і приладів, що не мають достатньої чутливості або роздільної здатності; використання для вимірювань фізичних величин приладів, що не відносяться до сертифікованих засобів вимірювань; застосування неповірених засобів вимірювальної техніки і еталонів; використання не атестованих методик вимірювань фізичних величин; використання неправильних математичних моделей і комп'ютерних програм; відсутність повних даних, що характеризують ідентифікаційну цінність ознак та стійкість їх відображення в слідах тощо.

Суб'єктивні причини помилок: професійна некомпетентність експерта та його професійні упущення – недбалість, поверхнєве виробництво дослідження, зневага методичними рекомендаціями тощо; неправильна оцінка ідентифікаційної значущості ознак, результатів, отриманих іншими членами комісії при виробництві комплексної експертизи тощо; неповнота або однобічність дослідження; нехтування правилами і умовами застосування методик експертного дослідження і технічних засобів.

Операційні помилки можуть бути пов'язані з характерологічними

властивостями особистості експерта (наприклад, невпевненість / самовпевненість в своїх знаннях, уміннях, досвідченості), станом здоров'я (наприклад, поганий зір, слух), підвищеною сугестивністю, підозріливістю, метушливістю тощо, прагненням проявити експертну ініціативу без достатніх для цього підстав, дефектами в організації та плануванні експертного дослідження та експерименту, некритичним осмисленням матеріалів справи, попереднього експертного висновку, поведінкою керівників, слідчого, інших учасників судочинства.

Помилки експертного дослідження можуть бути виявлені самим експертом, слідчим (судом) при виробництві комісійної або комплексної додаткової (повторної) експертизи, керівником експертної установи (підрозділу) [1].

Визначенню шляхів попередження появи судових помилок приділила увагу Свобода Є. Ю. [8].

Наведемо кілька прикладів судових експертиз в яких були встановлені різні експертні помилки.

Приклад 1. При виконанні робіт на центральній підстанції міста С. був смертельно травмований робітник районної електричної мережі Б. При виконанні судової експертизи експертом К. був зроблений висновок, що з технічної точки зору в прямому причинно-наслідковому зв'язку з настанням нещасного випадку є дії потерпілого Б., який самовільно, після закінчення робіт, повернувся на робоче місце.

Але експерт при дослідженні не звернув увагу на те, що поразка електричним струмом Б. виникла при подачі напруги на електрообладнання без виводу бригади з території під-

станції після повного закінчення робіт.

Додатковою комісійною судовою експертизою було встановлено, що дії керівника робіт Р., який дав команду диспетчеру на подачу електричної напруги на електроустановки підстанції при знаходженні членів бригади РЕС на території підстанції, з технічної точки зору знаходилися в прямому причинно-наслідковому зв'язку з настанням події нещасного випадку.

Приклад 2. При роботі крана ЕДК-300 на металургійному комбінаті «І.» в результаті розриву вантажозахоплювального пристрою (стропу) був смертельно травмований робітник доменного цеху В., який виконував обов'язки стропальника. Судовим експертом було встановлено, що з технічної точки зору дії механіка залізничного цеху Л., відповідального за технічний стан кранів, знаходилися в прямому причинно-наслідковому зв'язку з настанням події нещасного випадку, так як кран знаходився в несправному стані – знімні вантажозахоплювальні пристрої були без клейм та бирок.

Але експерт при дослідженні не врахував, що механік цеху біля місяця знаходився у відпустці, роботи проводилися робітником В., який не мав посвідчення стропальника. Також не були дослідженні дії машиніста крану Н. В «Інструкції з охорони праці для машиністів вантажопідіймальних кранів» вказано, що: перед початком роботи машиніст крану повинен перевірити наявність посвідчення на право проведення робіт у стропальника, якщо для стропування вантажів призначені робітники, які не мають посвідчення стропальника, машиніст крану не повинен ставати до роботи;

повинен разом із стропальником перевірити справність знімних вантажо-захоплювальних пристроїв і наявність на них клейм або бирок із позначенням вантажопідймальності, дати випробування і номера.

Додаткова комісійна судова експертиза встановила, що в діях машиніста крану Н. були встановлені відступи від «Інструкція з охорони праці для машиністів вантажопідймальних кранів», та його дії з технічної точки зору знаходилися в прямому причинно-наслідковому зв'язку з настанням події нещасного випадку.

Аналіз наявних інформативних даних в науковій літературі щодо експертних помилок, власний досвід з проведення судової з безпеки життєдіяльності експертизи та підготовки судових експертів дозволяє визначити шляхи попередження їх появи.

Особливості проведення судових з безпеки життєдіяльності експертиз визначають значимість професійного підбору кадрів. Наявність необхідних професійних якостей можна з'ясувати за результатами перевірки рівня освіти, досвіду роботи, а також проведення відповідних співбесід, тестувань тощо. Слід звернути увагу на тривалість підготовки експертів, котра повинна дозволити накопити необхідний досвід для самостійного виконання досліджень. На підставі аналізу багаторічної особистої практики можна сказати, що судовим експертом за даним напрямком можна стати лише виконуючи експертизи під методичним керівництвом та контролем кваліфікованого експерта протягом не менше 1,5–2 років.

Задачею удосконалення експертної практики є підвищення профе-

сійного рівня експертів. Для цього є необхідним: створення відповідного технічного оснащення робочих місць, систематичне забезпечення методичною літературою, участь у науково-дослідних розробках і різноманітних конференціях, участь та проведення науково-практичних семінарів, підготовка узагальнень експертної практики з аналізом помилок у висновках експертів і рекомендаціями щодо їх усунення. Вирішення проблеми подальшої оптимізації судово-експертної діяльності також передбачає вдосконалення експертних методів і методик та їх інструментальної бази, створення сучасних судово-експертних технологій, робочих місць експерта, автоматизованих інформаційних систем, банків даних, створених на базі даних електронних та інформаційних систем. Необхідно підтримати думку Абрамової В.М. про те, що одним із основних напрямків подолання помилок є вдосконалення організаційно-управлінського аспекту судово-експертної діяльності шляхом створення системи управління якістю судових експертиз, яка має два рівні [5]: перший рівень – система підвищення професійного рівня фахівців судово-експертних установ в межах їх спеціалізації (підготовка і перепідготовка, атестація); узагальнення експертної практики за видами експертиз (напрямами), тобто вдосконалення кадрового забезпечення судово-експертної діяльності. Другий рівень – це оперативний контроль всього технологічного ланцюга, починаючи від призначення експерта і до відправлення експертизи з судово-експертної установи. Особливого значення набуває контроль керівника за висновками. Ретельна перевірка їх

обґрунтованості сприятиме скороченню кількості таких висновків і запобігатиме тим самим зменшенню потенційних латентних помилок судового експерта, які можуть бути виявлені пізніше, при проведенні додаткових (повторних) експертиз. Таким чином, важливим для усунення експертних помилок в дослідженні є вдосконалення сукупності елементів: навчання, нормативно-правової бази, технічного та методичного забезпечення.

Висновки. Таким чином, в основі всіх типів експертних помилок судової експертизи з безпеки життєдіяльності, в тій чи іншій мірі, лежить недостатня компетентність судового експерта, а в світлі використання сучасних технологій при виробництві судових експертиз підвищення компетентності експертів, постійне вивчення експертами нових методів і досягнень в області наукового знання має визначальне значення в їх профілактиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белкин Р. С. Понятие экспертных ошибок и их классификация / Р. С. Белкин, А. К. Педенчук // *Общетеоретические, правовые и организационные основы судебной экспертизы: сб. науч. трудов.* – М.: ВНИИСЭ, 1987. – С.59–66.

2. Кримінальний Кодекс України: Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25-26, ст.131. В редакції від 18.10.2018.

3. Клименко Н. И. Экспертные ошибки и их причины / Н. И. Клименко // *Криминалистика и судебная экспертиза. Респ. межведомственный научно методический сборник.* – К.: Высшая школа, 1988. – Вып. 37. – С.35–38.

4. Предупреждение экспертных ошибок. – М., ВНИИСЭ. – 1990.

5. Абрамова В. М. Классификация помилок судового експерта // *Вісник Академії правових наук.* – Х.: Право, 2004. – № 2 (37). – С. 189-197.

6. Грановский Г. Л. Природа, причины экспертных ошибок и пути их устранения / Г. Л. Грановский // *Новые разработки и дискуссионные проблемы теории и практики судебной экспертизы: Экспресс-информация.* – М.: ВНИИСЭ, 1983. – Вып. 2. – С. 1–9.

7. Кофанов А. В. Экспертні помилки при проведенні судово-балістичних експертиз / *Матеріали міжнародної конференції «Науковий потенціал України».* – 2007.

8. Свобода Є. Ю. Причини виникнення та можливості попередження експертних помилок в діяльності експерта-почеркознавця / *Часопис Академії адвокатури України* – № 17 (4'2012). – С. 1-4.

REFERENCES:

1. Belkin, R.S., Pedenchuk, A.K. (1987). *Ponyatie ekspertnykh oshibok i ikh klassifikatsiya* [Concept of expert errors and their classification]. *Obshcheteoreticheskie, pravovye i organizatsionnye osnovy sudebnoy ekspertizy – General theoretical, legal and organizational foundations of forensic examination.* (pp. 59-66). Moscow: VNIISE [in Russian].

2. Kryminalnyi Kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. (2001). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 25-26. Art.131 [in Ukrainian].

3. Klimenko, N.I. (1988). *Ekspertnye oshibki i ikh prichiny* [Expert errors and their causes]. *Kriminalistika i sudebnaya ekspertiza – Criminalistics and forensic examination*, 37, 35-38 [in Russian].

4. *Preduprezhdenie ekspertnykh oshibok* [Prevention of expert errors]. (1990). Moscow: VNIISE [in Russian].

5. Abramova, V.M. (2004). *Klasyfikatsiia pomylok sudovoho eksperta* [Classification of

errors of a forensic expert]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk – Bulletin of the Academy of Legal Sciences*, 2(37), 189-197 [in Ukrainian].

6. Granovskiy, G.L. (1983). Priroda, prichyny ekspertnykh oshibok i puti ikh ustraneniya [Nature, causes of expert errors and ways to eliminate them]. *Novye razrabotki i diskussionnye problemy teorii i praktiki sudebnoy ekspertizy: Ekspres-informatsiya – New developments and debatable problems of the theory and practice of forensic examination: Express information*, 2, 1-9 [in Russian].

7. Kofanov, A.V. (2007). Ekspertni pomylky pry provedeni sudovo-balistychnykh ekspertyz [Expert errors in conducting

forensic ballistic examinations]. *Materialy mizhnarodnoi konferentsii «Naukovyi potentsial Ukrainy» – Proceedings of the international conference «Scientific potential of Ukraine»*. Retrieved from <http://intkonf.org/288/> [in Ukrainian].

8. Svoboda, Ye.Yu. (2012). Prychyny vynyknennia ta mozhlyvosti poperedzhennia ekspertnykh pomylkov v diialnosti eksperta-pocherkoznavtsia [Causes and possibilities of prevention of expert errors in the activities of a handwriting expert]. *Chasopys Akademii advokatury Ukrainy – Journal of the Academy of Advocacy of Ukraine*, 17, 1-4 [in Ukrainian].